

Juhász Levente

Újabb adatok Johannes Kelpius pennsylvaniai éveire¹

Bevezetés

*What if America's large tract of ground
And all those Isles adjoining, lately found (which
we more truly may a Desert call
Then any of the worlds more Civil pale:)
What then if there
the wilderness do lie
To which the woman and her son must fly
To escape the Dragons fury
and there live
Till Europe thankless nations (full of pride
And all abominations(scourged
are with Barbarism as their Neighbour were [.]*

A fenti szavakat Johann Heinrich Deichmann, a Philadelphian Society titkára vetette papírra 1695. szeptember 7-i, Richard Roach-nak címzett levelében.² Az erdélyi származású pietista, Johannes Kelpius e levél kelte előtt alig több mint egy évvel indult az angol partokról Pennsylvaniába, hogy az Újvilágban megvalósítsa a keresztény életideált és felkészüljön az utolsó ítéletre. A *Woman in the Wilderness* vagy németül *Weib in der Wüste* néven ismert, általa vezetett pietisták csoportja azért hagyta hátra Európát, hogy helyreállítsák az igaz egyházat annak eredeti formájában, és felkészüljenek Krisztus második eljövetelére. Kelpius és követői 1694 körülre várták a millenium kezdetét, és a gyülekezet egy része azután is folytatta a közösségi életet, hogy várakozásuk meddőnek bizonyult. A csoport tagjai nem zárkóztak el a világtól, hanem tevékenyen részt vettek az amerikai gyarmat kulturális életében: többen tanítottak, egyházi zenét szereztek és adtak elő, egyesek pedig más egyházakhoz, gyülekezetekhez csatlakoztak.

Az alábbiakban rövid áttekintést adunk Kelpius Erdélytől Pennsylvaniáig ivelő karrierjéről, hitelveiről, valamint gondolkodásának intellektuális hátteréről, levéltéri forrásokkal illusztrálva a pietisták és a londoni kvékerek kapcsolatainak jelentőségét és kitérve a Kelpius-szakeredelmek egy bizonytalanabb pontjára.

Kelpius fiatalok: Erdély és európai tanulmányok

---

¹ A tanulmány az OTKA-NKFIH 116234. sz. projekt keretében készült.

² Bodleian Library, MS. Rawlinson D 832, Papers of Richard Roach, fol 15., Johann Heinrich Deichmann to Richard Roach 7th September 1695.

Az erdélyi szász Johannes Kelpius 1673-ban született a segesvári régióhoz tartozó Szászdályán (Denndorf), jónevű értelmiségi családban³. Apja lutheránus pap volt, idősebb testvére, Martin pedig a segesvári iskola rektora, aki összeállította a nevezetes erdélyi szászok enciklopédiáját *Natales Saxonum Transylvaniae*⁴ címmel.

A tizenhárom éves Johannes 1685-ben reszpondensként jelenik meg az iskola évkönyvében. Ugyanebben az évben a Kelpius-család feje meghalt, és Johannes számára csupán apai barátai segítségével tette lehetővé, hogy folytassa tanulmányait. A tehetségesnek ígérkező Kelpius Michael Deli segesvári polgármester, Valentin Franck szebeni királybíró és szász ispán, valamint a későbbi szebeni polgármester, Szász János (ekkor még Johann Zabanius, nemesi címe elnyerése után Johann Sachs von Harteneck) támogatásával indult európai peregrinációjára.

Kelpius 1687-ben iratkozott be a tübingeni egyetemre. Neve december 22-i keltezéssel a nála kilenc évvel idősebb Zabaniusé mellett szerepel a regiszterben⁵, akinek disszertációja tiszteletére Kelpius a következő évben verses laudációt is írt. Magiszteri címét rövid lipcei tartózkodás után az altdorfi egyetemen szerezte meg 1689-ben; disszertációját két (negyed- és nyolcadrés) formátumban is kiadták.⁶ A mindössze tizenhét éves Kelpiusnak a következő évben újabb műve jelent meg nyomtatásban, amely az egyházatyák teológiai nézeteit és vitáit vetette egybe.⁷ A munkát a cím alapján altdorfi professzora, Johann Fabricius ösztönözte, és kiadását valószínűleg támogatta is. Fabricius, aki fiatal teológusként Georg Calixt irénikus filozófiájának hatása alatt állt, 1704-ben – akkor már helmstedti egyetemi tanárként – részletesen elemezte a római katolikus és a református vallás tanainak eltéréseit, és amellet érvelt, hogy a tanok azonos alapokon nyugszanak⁸. Valószínű,

---

³ Kelpius erdélyi éveiről nem ismertünk modern szakirodalmi összefoglalást. A legrészletesebb feldolgozás továbbra is Karl Kurt Klein összefoglalása: *Magister Johannes Kelpius Transylvanus, der Heilige und Dichter vom Wissahickon in Pennsylvanien*, in *Festschrift seiner Hochwürden D. Dr. Friedrich Teutsch gewidmet zu seinem 25jährigen Bischofs-Jubiläum vom Ausschuß des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* (Hermannstadt, 1931), pp. 56–77.

⁴ Johann Seivert, *Nachrichten von siebenbürgischen gelehrten* (Pozsony, 1785), p. 212.

Seivert említést tesz egy harmadik testvéréről, Geogról is, aki szerinte később segesvári polgármester lett és nemességet szerzett. Szirtes Zsófia 2015-ös disszertációjában eredeti dokumentumokra hivatkozva szenátorként és székbíróként említi Georgot (Az erdélyi szászság érdekérvényesítése az átmeneti korszakban [1690–1711]; http://real-phd.mtak.hu/311/1/Szirtes%20Zs%20C3%B3fia_disszert%20A1ci%20C3%B3.pdf) Seivert adatait megismétli Julius Friedrich Sachse Kelpius-monográfiája is, amelyben megjelenik a kapzsi lüneburgi könyvkereskedő Georg Kelp is – ő azonban a névazonosság ellenére valószínűleg nem azonos Kelpius testvéreivel. (Vö. J. F. Sachse, *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, Philadelphia, 1895; New York, 1970 (reprint), p. 224.)

⁵ Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban, szerk.: Szabó Miklós és Tonk Sándor, 1992, 140. o.

⁶ *Theologiae Naturalis, Seu Metaphysicae Metamorphosin, sub moderamine Viri-M. Dan. Guill. Molleri, pro summis honoribus, & privilegiis philosophicis legitime obtinendis, die 15 Jun, 1689*, Altdorf, 1689.

(Seivert, i.m. 213. o., illetve Joseph Trausch, *Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen*, Brassó, 1870., 245–6. o. Sachse nem írja le pontosabban az egyes edíciókat, amikor „több, nyolcad- és negyedrés formátumban megjelent kiadásról” tesz említést („several editions, both quarto and octavo”; Sachse, *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, 221–2. o.), Seivert és az ő nyomán Trausch egy-egy kiadást említ.

⁷ *Scylla Theologica aliquot exemplis Patrum & Doctorum Ecclesiae, qui cum alios refutare laborarent, fervore disputationis abrepti in contrarios errores misere inciderunt, ostensa atque in materiam disputationis proposita a Joh. Fabricio S. Theol. Prof. Publ. & M. Joh. Kelpio Dalia-Transylvano Saxone*, Altdorf, 1690.

⁸ *Daß zwischen der Augsbürgischen Konfession und Katholischen Religion kein sonderlicher Unterschied sei*, Köln, 1707. A braunschweig-lüneburgi herceg, Anton Ulrich megbízásából írott mű politikai vetülete, hogy a herceg lányának

hogy ez az irányultság erős hatással volt Kelpius későbbi gondolkodására is: egykori professzorához hasonlóan, akivel a kivándorlás után is tartotta a kapcsolatot, Kelpius is hangsúlyt helyezett a különböző felekezetek azonos gyökerének meglétére.

A fiatal tudós neve alatt 1690-ben Nürnbergben újabb mű jelent meg, ezúttal arról, hogy alkalmas-e az arisztotelészi etika a keresztény fiatalság oktatására⁹. Az ismét mind negyed- mind nyolcadrét formátumban megjelent kiadások három különböző ajánlást tartalmaznak. A negyedréti kiadás ajánlása a nürnbergi Hannibal Braunnak szól, aki valószínűleg a kiadás támogatója lehetett. A nyolcadrét kiadás egyik része Kelpius három erdélyi mecénásának, másik része pedig négy nürnbergi nemesnek szól, akik szintén támogatták tanulmányait. A fiatal tudós mindeközben magánórákat is tartott az egyetemen.¹⁰

Ernst Benz az Egyiptomi Szent Makariosz protestáns utóéletéről szóló monográfiájában¹¹ szintén megerősíti, hogy a Kelpius névvel fémjelzett fenti szövegek irénikus hangnemben íródtak, illetve hogy Kelpius az ortodox lutheránus skolasztika ellenében határozta meg magát.

Johannes Seivert az erdélyi szász értelmiségről írott monográfiájában arról tudósít, hogy Kelpiusról nem hallottak többet hazájában azután, hogy kivándorolt Pennsylvániába¹². Felmerülhet a kérdés, hogy vajon voltak-e olyan erdélyi eredetű hatások, amelyek Kelpiust érzékennyé tehettek az irénikus, illetve misztikus tanok iránt, valamint előkészíthették-e valamilyen módon a segesvári szász ifjú radikális pietizmusát. Ezek a csoportok ugyanis nem csupán a hitbeli megújulást hirdették, sokszor az eksztatikus próféciákat is felhasználva teológiájukban, hanem alkalmasint társadalmi és gazdasági változások szószólói is voltak. Az erdélyi szászok körében nem volt jellemző a radikális eszmék és új hittételek terjedése. Nincs arra utaló jel, hogy az 1670-es évekig ilyen jellegű viharok korbácsolták volna a szászok vallási gyakorlatának viszonylag nyugodt vizeit, és a kevés kivétel sem tűnik összefüggésbe hozhatónak Kelpiussal. Úgy tűnik, Kelpius az európai egyetemeken találkozhatott azokkal az ideákkal, amelyek később a kontinens elhagyására készítették.

---

spanyol házasságát volt hivatott előkészíteni, Fabricius azonban a megjelenés után kénytelen volt elhagyni helmstedti állását.

⁹ *Inquisitio an ethicis Etnicus aptus sit Christianae Juventutis Hodegus? sive: An juvenis christianus sit idoneus auditor Ethices Aristotelicae? Resp. Balthas. Blosio*, Nürnberg, 1690.

¹⁰ Johann Herdeegen, *Historische Nachricht von deß löblichen Hirten- und Blumen-Ordens an der Pegnitz Anfang und Fortgang...*, Nürnberg, 1744., 215. o. Az összefüggésre Harold Jantz hívja fel a figyelmet *Deutschamerikanischer Literatur. Einige weitere Perspektiven* című tanulmányában (in: Frank Trommler (ed.), *Amerika und die Deutschen*, Opladen, 1986., 279–88. o.)

¹¹ Ernst Benz, *Die protestantische Thebais. Zur Nachwirkung Makarios des Ägypters im Protestantismus des 17. und 18. Jahrhunderts in Europa und Amerika*, Wiesbaden, 1963., 94. o.

¹² Seivert, 212. o.; „Nachgehends reisete er nach Pensilvanien, und sein Vaterland hat nichts mehr von ihm gehört”.

Kelpius és Johann Jakob Zimmermann

Kelpius tanaira legnagyobb hatással minden bizonnyal a teológus, matematikus és asztrológus Johann Jakob Zimmermann volt legnagyobb hatással. A személyes találkozás pontos körülményei nem ismertek, Elizabeth Fisher azonban rámutat, hogy az altdorfi egyetem és az ottani intellektuális környezet teremthette meg a párbeszéd lehetőségét¹³. Kelpiust és Zimmermannnt valószínűleg Knorr von Rosenroth ismertethette össze. Rosenroth az Altdorf és Nürnberg között fekvő Sulzbach lutheránus lelkésze volt, aki himnuszairól és a kabbala mély ismeretéről volt híres. Rosenroth a Pfalz-Sulzbach grófi címét viselő Christian August udvarában működő, a kabbala és a keresztény tanok harmonizációját célul kitűző „pánszofikus-kabbalista” csoport vezető tagja volt. A csoport értelmezésében a pánszófia a tudományos és a vallási ismeretek összehangolását és szintézisének megteremtését jelentette. Rosenroth a Böhme-követőkhöz és a kor rózsakereszteseihez hasonló módon az univerzális tudás terjesztésének céljával írta meg a 17. század utolsó negyedében kiadott kétkötetes *Kabbala denudata*-ját¹⁴, emellett pedig himnuszairól is ismert volt. Kelpius részvétele a Rosenroth házában tartott pánszofikus összejöveteleken nem csupán a földrajzi közelség okán valószínű: Kelpius később Rosenroth dicsőreteit használta inspirációként saját ilyen jellegű költeményeihez.

A Böhme-követő Zimmermannra a württembergi hatóságok mint nagy műveltségű asztrológusra, mágusra és kabbalistára hivatkoztak¹⁵.

Zimmermann a württembergi Vaihingenben született 1642-ben, egyetemi tanulmányait Tübingenben végezte, s itt találkozott Johann Jakob Schütz-cel, azon saalhofi pietisták vezetőjével, akik Németországban elsőként szándékoztak teológiai-bölcséleti megfontolások alapján az Újvilágba emigrálni¹⁶.

Böhme műveit Zimmermann Ludwig Brunquellen, a szomszédos Löchgau lutheránus lelkészén keresztül ismerte meg. Amikor Brunquellt 1676-ban szélsőséges nézetei miatt elmozdították állásából, Zimmermann tanúként szerepelt az eljárás során, és megerősítette, hogy egyetért Böhme tanáival. Talán nem véletlen tehát, hogy később magára Zimmermannra is ugyanez a sors várt.

---

¹³ Elizabeth W. Fisher: *Prophecies and Revelations: German Cabbalists in Early Pennsylvania*, in: *Pennsylvania Magazine of History and Biography*, 109 (1985), 318–9 o.

¹⁴ Az első kötet 1677-ben, a második 1684-ben jelent meg Frankfurtban.

¹⁵ „doctissimus Astrologus, Magus et Cabbalista”

Zimmermann műveit és a körében élő rajongókról Martin Brecht nyújt kiváló összefoglalást „*Chiliasmus in Württemberg im 17. Jahrhundert*” című tanulmányában (In: *Pietismus und Neuzeit*, 14 (1988), 25–49. o.)

¹⁶ Andreas Deppermann: *Johann Jakob Schütz und die Anfänge des Pietismus*, Tübingen, 2002., 119. o.

Kelpius számára Zimmermann azon meglátásai lehettek leginkább fontosak, amelyeket az 1680-ban látható üstökös és egyéb jelek alapján fogalmazott meg. Zimmermann az 1681-ben megjelent *Cometoscopiában*¹⁷ az új égitest kelet–nyugati irányú mozgása alapján arra következtet, hogy az az isteni harag és az utolsó ítélet hírhozója. Éhínséget és háborút jelent, amellyel párhuzamosan Ázsiában és Európában hirtelen jelentősen megnövekszenek az árak, Amerikát ugyanakkor megkíméli e csapás – itt tehát már megjelenik az emigráció tervének első alapeleme. A Halley-üstökös 1682-es áthaladása nyomán Zimmermann egy újabb műben fejtette ki, hogy a természeti jelenségek összhangban állnak az isteni üzenettel¹⁸.

A szerző végül az 1684-ben megjelent *Muthmassliche Zeit-Bestimmung*¹⁹ című művében vázolja fel asztrológiai alapú, a világ utolsó korszakáról szóló részletes elképzeléseit. Az üstökösök megjelenése mellett Starsbourg 1681-es francia kézre kerülése és Bécs 1683-as török ostroma is szerepel a műben, melynek végkövetkeztetése, hogy a világ utolsó korszakát jelentő ezer év, a millenium 1694-ben fog megkezdődni – ugyanabban az évben tehát, amelyre Johann Heinrich Alsted is jövendölte ugyanezt az eseményt *Diatriben de Mille Annis Apocalypticis*²⁰ c. művében. Zimmermann könyve számos olyan elterjedt millenarista toposzt tartalmaz, amely majd Kelpiusnál is megjelenik. Az egyik ilyen, amely szerint Bábel, vagyis a hamis egyház nem csupán a római katolikus egyházat jelöli, hanem bármely olyan felekezetet, amely nem tartja magát a krisztusi igazsághoz – ezek az egyházak az Antikrisztus uralma alatt állnak. Szintén közös elem, hogy az igaz egyházak egyesülése után a zsidók és a pogányok is keresztény hitre térnek – Kelpius úgy hitte, hogy az amerikai indiánok az elveszett izraeli törzsekhez tartoznak, és így a titkos igaz egyház tagjai.

Zimmermann az új prófétákat – azokat tehát, akik a bibliai korszak után nyilatkoztattak ki isteni igazságot – a régiekhez hasonlóan úgy tekintette, mint akik isten eszközei a szent és a profán közötti kapcsolat megteremtésére. E meggyőződés szerint isteni csodákra a bibliai pünkösdtől is sor került, és az inspiráltak mind a mai napig közvetlenül kapják meg isten üzenetét. Ez

---

¹⁷ A mű két kötetben jelent meg, és Zimmermann először a második részt fejezte be. Ennek végén a szerző nagy részletességgel számol be azokról az eszközökről és módszerekről, amelyek számításai pontosságát szavatolják.

Cometo-Scopia oder Himmel-gemäßer Bericht: mit möglichstem Fleiß darstellende ... Aufdeutung deß mitten im Novembri 1680.sten Jahrs entstandenen und biß in den Anfang Februarii 1681. erschienenen grossen Wunder-Sterns und Cometens ... (Stuttgart, 1681)

Cometo-Scopia oder Himmel-gemäßer Bericht ... 2 Cometo-Scopiae Pars Altera. Oder Fortsetzung Gnädigst anbefohlenen Bedenckens Über den neulichen Cometen Welcher im Monath Novembri erschienen und auch wiederumb unter die Sonnen-Strahlen sich verborgen ... (s. l., 1681).

¹⁸ *Portendens gravia, ex aquilone futura cometes. Das ist: Neuer Comet-Stern welcher in diesem 1682. Jahr, im Monat Augusto sich ... sehen lassen, ... erörtert ...* Durch M. Johann-Jakob Zimmermann (Stuttgart, 1682)

¹⁹ Ambrosius Sehmman von Caminie, *Muthmaßliche Zeit-Bestimmung gewiß gewärtiger beedes Göttlicher Gerichten über das Europäische Babel und Anti-Christenthum jetzigen Seculi, als auch hierauff erfolgenden Herrlichen Aufgangs des Reichs Christi auf Erden: So Aus Veranlassung bißheriger Cometen-Erschein- und Beschreibungen Jedoch nicht bloßhin nach Astrologischen Sätzen sondern vielmehr nach heiliger Schrift Ableitung ausgearbeitet*, Frankfurt, 1684.

Az írói álnév Zimmermann nevének anagrammája (v. ö. Brecht: *Chiliasmus in Württemberg im 17. Jahrhundert*, 41. o.)
²⁰ *Diatriben De Mille Annis Apocalypticis, non illis Chiliastarum & Phantastarum, sed B B. Danielis & Johannis*, Frankfurt, 1627.

természetesen azt is jelenti, hogy Böhme művei adott esetben ugyanolyan erővel és hitellel bírnak, mint maga a szentírás, vagy hogy a Johann Amos Comenius 1657-ben megjelent *Lux in tenebris* című művében szereplő naiv – tanulatlan, vagy egyenesen írástudatlan – próféták látomásai, jövendölései értékes betekintésként szolgálhatnak az emberiség jövőjébe.

Zimmermann a *Zeit-Bestimmung* megjelenése után, 1685-ben nem először idézték a konzisztórium elé, ez alkalommal azonban meg is fosztották bietigheimi állásától. A nehéz helyzetbe került teológus ezután Amszterdamban, Frakfurtban Schütznél²¹, illetve Heidelbergben talált hajlékra. A Zimmermann végül Hamburgban telepedett le 1689-ben és itt kezdte szervezni a *Chapter of Perfection* elnevezésű szeparatista csoportot az amerikai kivándorlás céljával. Itt adta ki *Das Grundforschende Gespräch*²² című szöveget, amelyben megkülönbözteti a bibliai alapú millenarizmust, a „chiliasmus scriptuarius”-t a korban igen elterjedt közönséges, alantas millenarizmustól. A dialógus érdekessége, hogy a szerző által képviselt nézeteket egy jámbor katolikus szájából halljuk, aki a szópárbajban egy világi beállítottságú protestánst győz le és meg. A művet 1695-ben Philadelphiában újra kiadták, valószínűleg a Kelpiushoz közeli körökben.

Kivándorlás

Amikor a *Chapter of Perfection* 1693-ban Rotterdamba indult, Kelpius már a csoport tagjaként tartott Zimmermannal és követőivel. A csoport William Penn német nyelven is forgalomban lévő és a saalhofi pietisták körében nagy izgalmat kavarázó pamfletei alapján Pennsylvaniát tűzte ki letelepedése helyéül. A pietisták Penn németföldi látogatása után nem sokkal *Frankfurter Landescompagnie (Frankfurt Land Company)* néven szabályos vállalkozást hoztak létre abból a célból, hogy földet vásároljanak Pennsylvániában, és 25000 angol holdnyi föld megvételére kötelezték magukat. A pietisták első küldöttje Franz Daniel Pastorius volt, akit a mostanra a philadelphiai agglomerációba olvadt Germantown alapítójaként tartanak számon. Az eredeti tervek szerint a saalhofiak követék volna Pastoriust, erre azonban végül nem került sor. A pietisták követe azonban Amerikában maradt és egyebek mellett tevékenyen segítette a német mennoniták és kvékerek letelepedését.

A *Chapter of Perfection* tagjai a vallási toleranciájáról ismert Magdeburgban és Halberstadtban gyűltek össze, és onnan indultak Rotterdamba, hogy – ahogy Sachse fogalmaz – „gyalog,

---

²¹ Schütz maga is hasonló módon értelmezte az égi jeleket; vö. Klaus Deppermann: *Pennsylvanien als Asyl des frühen deutschen Pietismus*, In: *Pietismus und Neuzeit* 10 (1984), 197. o. Az itt idézett munkából nem maradt meg példány, de tartalma megtalálható Philipp Jakob Spener kiterjedt levelezésében.

²² *Das Grundforschende Gespräch über die Formulam Concordiae den Pietismum Chiliasmum und Weissagungen*

vándorbottal a kezükben, hátizsákkal vállukon induljanak amerikai zarándokútjukra”²³. A csoport Benjamin Furlyhez indult. A Rotterdamban élő jómódú angol kvéker kereskedő háza liberális szellemi központként is működött, ahol a prominens angol kvéker George Fox mellett megfordult az egzegézistana miatt kálvinizmusát megtagadó genfi Jean Leclerc, a holland remonstráns Philip von Limbroch, de maga John Locke is. Furly egyebek mellett Penn ügynökeként tevékenykedett Európában, levelezése és könyvtára tanúsága szerint pedig maga is ismerte Böhme írásait és a kabbalát.

Friedrich Sachse monográfiájában megemlíti, hogy mind Kelpius, mind a millenarista csoport egy másik tagja, Ludolph Köster jó viszonyban voltak Furlyvel, és hogy valószínűleg az ő közbenjárásuknak köszönhetően kapták meg a kereskedőtől összegyűjtött, igen nagy összegnek számító százhusz fontot²⁴ utazásuk finanszírozására.

A kvékerek Furly segítségével egyébként már jó ideje követték az európai vallási mozgalmak, köztük a pietisták működését: Furly tolmácsként a 70-es évek végén maga kísérte el a kvékerek vezetőit, Pennt, Foxot, George Keithet és Robert Barclay-t észak-európai protestáns központokat érintő körútjukra.

Zimmermann nem sokkal a hajóra szállás előtt váratlanul meghalt; az esetről nincsenek pontos ismereteink, a csoport azonban valószínűleg ekkor választotta a fiatal és tanult Kelpiust vezetőjéül. A Sara Maria Hopewell nevű hajót már az ő irányítása mellett találták meg Londonban, ahonnan 1694. február 7-én indultak útnak. A csoport azonban a szervezés lassúságának, illetve a kedvezőtlen háborús körülményeknek köszönhetően összességében mintegy fél évet vesztegelt a kihajózás előtt Londonban, és ez alatt az idő alatt Kelpiuséknak újfent anyagi segítségre volt szükségük, mert a Furly által juttatott pénz nem volt elég az egész csoport behajózására. A már akkor is igen drágának számító Londonban való tartózkodás is valószínűleg erősen igénybevette tartalékaikat, ezért Kelpius és csoportja a londoni kvékerekhez fordult segítségért. Amint az a *barátok*²⁵ rendszeres találkozóin vezetett jegyzőkönyvekből²⁶ kiderül, a csoportnak további százötven fontra volt szüksége az utazáshoz, amit a kvékerek a rájuk jellemző hatékonysággal igen rövid idő alatt összegyűjtöttek. Az egyik bejegyzésből úgy vélhetjük, hogy a Furly által összegyűjtött összeg egyébként nem fedezte volna a mintegy negyven fő útiköltségének egészét. A

---

²³ F. Sachse: *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, 258. o. („on foot, staff in hand, and knapsack on back, upon their pilgrimage to America”)

²⁴ Az összeg a 2017-es árindex alapján mintegy 17 000 fontnak felelt meg.

²⁵ A kvékerek maguk között *friend*-nek szólítják egymást; intézményi önelnevezéseikben is ez a kifejezés dominál.

²⁶ A bejegyzések a *Minutes for the Meetings for Sufferings* című kézirat sorozat kilencedik kötetében található. Ezek az angol kvékerek éves gyűlésein meghozott határozatok végrehajtását felügyelő testület jegyzőkönyvei; a testület feladata 1675 óta a szervezet pénzügyi felügyelete és a hitsorsosok jogi képviselője volt. A kéziratot a kvékerek londoni könyvtárában és levéltárában őrzik (*Library of the Religious Society of Friends in Britain*); a továbbiakban idézett részletek e sorozatból valók.

Megjegyzendő, hogy a brit szigeteken és a koronagyarmatokon csak 1752-ben vezették be a Gergely-naptárt, így az év első hónapja a jegyzőkönyvekben márciust jelöli. A kvékerek nem használták a pogány eredetű hónapneveket, azokat számokkal helyettesítették; az 1693. év 8. hónapja például 1693. októberét jelenti.

megfelelő helyen a jegyzőkönyv vezetője arról számol be, hogy „Hollandiában józan gondolkodású emberek az irántuk [ti. a pietisták iránt] érzett szerető együttérzéstől vezetve százhusz fontot fizettek ki némelyikük szükségének enyhítésére és útiköltségére. Összesen mintegy negyvenen vannak és az említett összeg igen kevésnek bizonyul.”²⁷

E nagylelkű adomány mellett a kvékerek többször kisebb összegekkel enyhítették a német kivándorlók anyagi gondjait. Érdekes, hogy sem Kelpius, sem a csoport szintén prominensnek számító másik tagja, Johann Seelig útibeszámolója nem tér ki a kvékerek nyújtotta anyagi segítségre. Bár Kelpius megemlíti naplójában, hogy Plymouthból levelet küldött a jegyzőkönyvekben is felbukkanó módos kvékernek, Samuel Waldenfieldnek, nem ír például arról a pénzről, melyet ekkor kaptak. A pietisták és a kvékerek kapcsolatairól szóló tanulmányában Geoffrey F. Nuttall már publikált a jegyzőkönyvekből néhány idevágó passzust.²⁸ A hamburgi Nicolaes Rüst ugyanitt közölt leveleiből az is kiderül, hogy a londoni kvékerek ebben az időben jó értesülésekkel rendelkeztek az észak-német pietistákat ért atrocitásokról – nem utolsósorban azért, mert a lutheránus megújulási mozgalom tagjaira használt egyik közkedvelt szitokszó a *kvéker* volt.

A szükséges összeg néhány hét alatt megérkezett a londoni központba, és a pietistákkal való kapcsolattartásra kijelölt barátok novemberben át is adták azt a Kelpius vezette csoportnak. Mivel még ez sem fedezte az összes költséget, a hatheti gyűlés további harminc fontnyi segílyt szavazott meg a pietisták számára.²⁹ A Zimmermann által megjósolt millenium első évének januárjában a jegyzőkönyvek tanúsága szerint a *Chapter of Perfection* mintegy negyven tagjából harmincnégyen megállapodtak Michael Yoakley kapitánnyal az út költségeiről.³⁰ A margate-i Yoakley szintén a londoni kvéker körökhöz kötődik, William Penn számára szállított árut és utasokat Amerikába. Úgy tűnik tehát, hogy a csoport néhány tagja végül lemondott a kivándorlásról és Londonban maradt vagy visszatért hazájába. Ez a tény arra is rávilágít, hogy bár a szakirodalom általában többnyire monolit csoportként ábrázolja a kivándorlókat, akik a közös cél érdekében, tanult és elhivatott vezetőjüket követve néztek szembe a tervük útjában álló akadályokkal, a valóságos

---

²⁷ *Minutes for the Meetings for Sufferings*. Vol. 9. 1693–1694., 79. o. (1693. 10. hónapjának 22. napján) „*Sober People in Holland in tender Compassion towards them having Remitted one hundred and twenty pounds towards the relief and Transportation of some of them. They being in all about 40. in Number and it falling very short.*”

²⁸ Geoffrey F. NUTTALL: *Continental Pietism and the Evangelical Movement in Britain*. In: *Pietismus und Réveil*. Referate der Internationalen Tagung: Der Pietismus in den Niederlanden und seine internationalen Beziehungen, ed. Johannes van den BERG, Leiden, Brill, 1978. (Kerkhistorische Bijdragen, VII), 233–235. o.

²⁹ *Minutes for the Meetings for Sufferings*. Vol. 9. 1693–1694., 92. o. (1693. 11. hónapjának 12. napján) „*The friends formerly appointed have mett with the Pietests. Report that they ffind near enough come in for their Transportation. – This Meeting Referrs it to Thomas Cox, John Ffield, Ffra[ncis]. Stamper, Joseph Ormston, Thomas Hutson, Richard Dyamond and Theodore Eccleston or any 3. of them to Assist the said People and Advance toward their further Relief any sume not exceeding Thirty pounds.*”

³⁰ Uo. (1693. 11. hónapjának 19. napján) „*John Ffield Acquaints the Meeting that about 34 of the Pietests have Agreed with Michaell Yoakley for the Transportation of themselves to Pensilvania.*”

helyzet valószínűleg árnyaltabb volt. Az észak-európai protestánsok kivándorlásának motivációja soha nem volt egyöntetű, és a háború előli menekülés, az anyagi jólét, vagy adott esetben a hazai környezetben való ellehetetlenülés éppúgy ösztönző lehetett, mint a William Penn által megteremteti kívánt lelkiismereti szabadság. Úgy tűnik, a *Chapter of Perfection* tagjai sem csupán a Kelpiushoz hasonló társadalmi réteg képviselői közül kerültek ki. Kelpius naplójában például olvashatunk arról, hogy mi vezetett három család kizárásához Londonban.

„Társaságunk azon másik része, akiket Londonban züllött viselkedésük miatt zártunk ki magunk közül és spirituális egyesülésünkéből, még az egyszerű matrózok körében is felháborodást váltott ki, akik igen csodálkoztak azon, hogy a férfiak megverték a fiatal nőket. Ám még a triumvirátus (ti. három családot zártunk ki) is frakciókra bomlott és egyik sem engedett a másiknak, és akár tettelegességig is fajulhatott volna a dolog, ahogy az a korábbi veszekedéskor is történt.”³¹

A pietisták tagjainak e sötétebb oldala nem kerül elő a szakirodalomban. Valószínű, hogy a kevésbé feltűnő belső ellentétek ugyanakkor nem kerültek nyilvánosságra és a csoporton belül számos, a kivándorlás, a pénzhiány és a bizonytalanság okozta feszültség civilizált keretek között rendeződött. A pietisták híre és megítélése mindenestre nem volt egyértelmű. Öt évvel később, amikor Daniel Falckner és Bernhard Köster visszatértek Európába, hogy adományokat gyűjtsenek egy templom felépítésére és egy állandó lutheránus lelkész toborzására és járadékára a németajkú kivándorlók számára, Londonban találkoztak két, Halléből érkezett Francke-tanítvánnyal. A tanítványok egyike, Jacob Bruno Wigers értesítette Franckét a pietisták érkezéséről és szándékairól, ugyanakkor óva intve Franckét, hogy mielőtt tesz az amerikai hitsorsosok ügye érdekében, alaposan tájékozódjon Falckner valós szándékairól, mivel a Londonban élő pietistáknak kétségei vannak a csoporttal kapcsolatban a tagok 1693-ban tanúsított viselkedése miatt³²

A kvékerek által nyújtott támogatás nem ért véget az útiköltség összegyűjtésével: az említett harminc font után a barátok újabb 15 fontot küldtek Kelpiuséknak, akik „tovább vesztegeltek a[z angol] partoknál, készleteik nagy része elfogyott, és továbbra is Plymouthban tartózkodnak”. E

---

³¹ *The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, ford. és szerk.: Julius Friedrich Sachse, (Part XXVII of a Narrative and Critical History Published by The Pennsylvania-German Society. The Pennsylvania-German Society Proceedings and Addresses at Lancaster, PA., November 13, 1914, XXV), Lancaster, 1917., 16. o.

„The other part of our company which had been excluded, at London, on account of their depraved manners, from us and our spiritual intercourse, wasting their time in brawls and fights, were a scandal even to the lower sailors, who wondered that the young women were beaten by the men. But even the triumvirate itself (for 3 families were excluded) was split up into factions, and had not one yielded to another, the matter might have come from words to blows, as I have said was done at the former fight.” (Az idegen nyelvű szövegeket saját fordításban közlöm)

³² Falckner és Schuchart élettörténetéhez: Rosalind J. Beiler: *Migration And The Loss Of Spiritual Community: The Case Of Daniel Falckner And Anna Maria Schuchart*, In: *Enduring Loss in Early Modern Germany: Cross Disciplinary Perspectives* (Studies in Central European Histories, Vol.50), szerk.: Lynne Tatlock, 369–395. o.

Francke követte a tanácsot és több mint száz kérdést tett fel írásban Falcknernek, amire Falckner szintén írásban válaszolt, számos értékes adalékot szolgáltatva a pennsylvaniai kivándorlás korai időszakáról (*Curieuse Nachricht von Pennsylvania...*, Frankfurt és Lipcse, 1702.).

hosszú várakozás oka az volt, hogy a kilencéves háború tengeri összecsapásai és az immár a XIV. Lajos által is „alkalmazott” kalózkapitányok tevékenysége miatt az egyedül közlekedő hajók túl nagy veszélynek voltak kitéve és csak hadihajókat is számláló konvojokban volt ajánlatos kihajózni az európai vizekre.

A két fennmaradt útibeszámoló³³ egyike sem említi a kvékerektől kapott anyagi támogatást, ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a legtöbb esetben a spirituális célkitűzést részesítik előnyben a napi ügyek rovására.

A kvékerek a gyors és hatékony segítségnyújtás mellett arra is ügyeltek, hogy biztosítsák a német pietistákat és magukat a hasonló kalandok bonyodalmaival szemben. Néhány jegyzőkönyvbejegyzés arról tanúskodik, hogy levelet fogalmaztak Kelpiusék német hitsorsosainak, figyelmeztetve őket, hogy ne hagyják el hazájukat meggondolatlanul. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor ajánlást is küldtek a philadelphiai kvékereknek, arra kérve őket, hogy segítsék a csoportot az amerikai letelepedésben. Ez utóbbi levél alapozhatta meg a Chapter of Perfection és a pennsylvaniai kvékerek közötti, a későbbiekben feszültté váló kezdeti jó viszonyt.

A Kelpius által vezetett csoport jó kapcsolatokat épített ki a Böhme-követő John Pordage körül szerveződő Philadelphian Society³⁴ elnevezésű csoporttal is. Jakob Böhme tiszetelete, az igaz egyház megmentésének és fenntartásának célja, és az erre az egyházra mint a pusztába száműzött asszonyra való utalás (*Weib in der Wüste*, illetve *Woman in the Wilderness*), a millenarizmus, valamint a Jean Lead víziói által formált világgép mind biztosíték volt arra, hogy az angol disszidensek és a Kelpius által vezetett csoport azonnal szót értsen. A Philadelphian Society Kelpiusék érkezésekor még nem volt ismert német nyelvterületen, ám az azt követő években a látnoknő szövegei Dodo von Knyphausen támogatásának köszönhetően egymás után jelentek meg Loth Fisher fordításában, s rövid időn belül nehezen túlbecsülhető hatást fejtettek ki a radikális német pietista körökben, különösen az eszkatológia tekintetében³⁵

A filadelfiánusok úgy hitték, hogy a bűnös világot jelképező Bábelből való kivonulás és az ezeréves birodalom a legközelebbi jövőben a Földön fog megtörténni; a két csoport találkozása tehát különösen időszerű volt Kelpiusék indulása és a Philadelphian Society szélesebb közönség elé lépése pillanatában.

---

³³ Kelpius naplója mellett fennmaradt Johann Gottfried Seelig beszámolója is. Ennek szövegét Oswald Seidensticker közli (*The Hermits of the Wissahickon*. Pennsylvania Magazine of History and Biography XI (1887), 427–41. o.) Seidensticker a levelet tévesen Daniel Falcknernek tulajdonítja.

³⁴ A Kelpiusék távozása után hivatalosan bejegyzett társaság teljes neve *The Philadelphian Society for the Advancement of Piety and Divine Philosophy* volt. A filadelfiánus elnevezés a jelenések könyvére utal (Jel. 3:7–17.).

³⁵ Hans Schneider megállapítását Burkhard Dohm idézi monográfiájában: *Poetische Alchimie. Öffnung zur Sinnlichkeit in der Hohelied- und Bibeldichtung von der protestantischen Barockmystik bis zum Pietismus*, Tübingen, 2000., 132. o. A kérdéshez lásd még pl. Nils Thune: *The Behmenists and the Philadelphians. A contribution to the study of English mysticism in the 17th and 18th centuries*, Uppsala, 1948., 81–6. o., illetve Daniel Pickering Walker: *The Decline of Hell*, London, 1964., 218–20. o.

Az angliai találkozás részletei nem ismertek, a szoros kapcsolatokat viszont hosszú ideig fennálló levelezés bizonyítja³⁶. A Philadelphian Society titkára, a német Johann Heinrich Deichmann lehetett az egyik kulcsfigura e kapcsolatok fenntartásában. A fennmaradt levelekben utalás található olyan könyvekre és talán kéziratokra is, amelyeket Londonból 1699-ben, öt évvel indulásuk után küldtek a német radikálisoknak.³⁷ Bár a Deichmann által küldött korábbi csomagok tartalma nem ismert, talán nem túlzás arra következtetni, hogy a filadelfianusok legfontosabb szerzőjének számító Lead szövegei is érkezhettek a küldeményekben. Kelpiuson keresztül így az Újvilágban is terjedhettek Lead művei, amelyeket megmutathatott a *Chapter of Perfection* felkereső számos látogatónak, vagy levelezésében küldhetett kivonatokat, idézeteket.

A szoros kapcsolat másik bizonyítéka, hogy amikor 1698-ban a csoport egyik tagja, Daniel Falkner visszatért Európába, hogy újabb tagokat toborozzon csoportjuk bővítésére, a filadelfianusokat is kivándorlásra buzdította³⁸. Eddig nem ismert, hogy az angliai radikálisok miért nem csatlakoztak végül a csoporthoz, de annyi bizonyos, hogy Kelpius egyházszemléletének fontos részét képezték. A hetednapi baptista Stephen Mumfordhoz címzett 1699-es levelében a következőképp írja le a az egyes egyházak keretein belül kialakult megújulási mozgalmakat: „*If now this late Revolution in Europe (not to speak of that in other parts) which in the Roman Church goes under the name of Quietism, in the Protestant Church under the name of Pietism, Chiliasm, and Philadelphianism, If I say this together or one in Special purtends any thing to effect.*”³⁹

Kelpius későbbi megjegyzéseiből az is kiderül, hogy a pennsylvaniai rengetegből is követte Lead pályájának alakulását. Érdekes ugyanakkor, hogy John Pordage nevét nem ismerte⁴⁰ – elképzelhető tehát, hogy csupán a radikális látók⁴¹ művei érdekelték.

Kelpiusnak az angliai tartózkodás során írt leveleiből is több fennmaradt. A címzettek között olyan neveket találunk, mint a később filadelfianussá vált Tobias Adam Lauterbach⁴², valamint Jakob van de Walle, a holland származású frankfurti kereskedő, aki üzleti utazásai során a német, holland és francia radikális megújulási mozgalmak irodalmát is terjesztette, és akinek házában William Penn

---

³⁶ Ezeket Friedrich Sachse közölte Kelpius-monográfiája függelékében.

³⁷ „*I hear with special joy, how you show in your last letter, happily delivered together with a package by Mr. Schaeffer...*”, *Diarium*, 32. o.

³⁸ Sachse, *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, 97. o.

³⁹ *The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, 48. o.

(A legutóbbi időkben Európában zajló forradalom (nem is beszélve a világ más részein végbemenő forradalmakról), amely a katolikus egyházban a kvietizmus, a protestáns egyházban pedig a pietizmus, a chiliazmus és a filadelfianizmus nevet viseli, nos, ezek akár együtt, akár egyenként bármit megjövendölhetnek.)

⁴⁰ Deichmannhoz címzett levelében Pordage-ről megjegyzi: „*[he] is entirely unknown to us*”. (*The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, 40. o., a levelet Sachse 1697 utánra keltezi)

⁴¹ Lead radikalizmusához vö. Ariel Hessayon háromrészes dolgozatát (*Lead's Life and Times (Part One): Before Widowhood; Lead's Life and Times (Part Two): The Woman in the Wilderness; Lead's Life and Times (Part Three): the Philadelphian Society*; in: *Jane Lead and her Transnational Legacy*, szerk.: Ariel Hessayon, 2016., 13–91. o.

⁴² Fisher: *Prophesies and Revelations*, 321. o., Andreas Deppermann: *Pennsylvanien als Asyl des frühen deutschen Pietismus*, in: *Pietismus und Neuzeit*, 10 (1984) 186. o.

megszállt és prédikációt tartott európai útja során⁴³. Kelpius köszönőlevelet írt Katherine Beerensnek is, aki Hollandiából küldött pénzt az Angliában veszteglő pietistáknak.

Amerika

A Kelpiusékat is szállító hajó 1694. április 18-án hagyta el végleg az angol partokat és viharokkal és tengeri üldözéssel teli kalandos út után június 12-én érkezett meg Virginia partjaihoz. Kelpius naplójában ezeket az eseményeket hitbeli kísértésnek, a kedvező kimenetelt pedig a vállalkozás istennek tetsző voltaként értelmezte.

Az utasok az amerikai kontinensre való megérkezést követően 11 nappal szálltak partra Philadelphiában, ahol regisztrálták megérkezésüket és hűségesküt tettek. A csoport egyes tagjai a közeli városokban kerestek szállást, mások Isaac von Bebber házában szálltak meg. Bebber mennonita hitét hátrahagyva vált kvékerré, és 1683-ban emigrált Krefeldből, az ottani emigráció első hullámával érkezett Amerikába.

Bernhard Köster és a pennsylvániai kvékerek

Mivel Kelpiusék érkezésekor Germantownban még nem volt lutheránus gyülekezet, templom, illetve rendszeres lelkigyakorlat, Heinrich Bernhard Köster, a csoport egy tagja istentiszteleteket tartott Bebber házában, amelyek hamarosan rendszeressé váltak. Köster hatásos szónok volt, és az általa tartott prédikációk olyan sikeresnek bizonyultak, hogy hamarosan a philadelphiai kvékerek is meghívták magukhoz. Köster ezután heti alkalmakat tartott a kvéker gyülekezeti teremben („*meeting house*”).

Bizonyos, hogy Köster a *Woman in the Wilderness* egyik központi alakja volt. Míg a 19–20. századi beszámolók legtöbbször Kelpius nevével fémjelzik a pietistákat és így vezetőjüknek is őt tartják, felvetődött a kérdés, hogy Kelpius valóban egy személyben lehetett-e szervező és spirituális vezető is⁴⁴. Úgy tűnik, a Zimmermann halála utáni időszakban és a londoni tartózkodás során leginkább ő lehetett az utazás szervezője, hiszen legtöbbször az ő neve merül fel a forrásokban, ugyanakkor a londoni kvékerek következetesen csak „*pietests*”-ként emlegetik a csoportot, Kelpius neve nem fordul elő a *Meetings for Sufferings* jegyzőkönyveiben. A Kelpius kezétől származó, fennmaradt források alapján nem tűnik úgy, hogy ő maga vezetőként határozta volna meg magát – ez talán nem is fért volna össze egy olyan, demokratikus módon szerveződő csoport víziójával, amelynek egyik központi értéke az egyenlőség és az istennel való közvetlen és akadálytalan kommunikáció volt.

---

⁴³ Deppermann: *Johann Jakob Schütz und die Anfänge des Pietismus*, 151–153. o., illetve Deppermann: *Pennsylvanien als Asyl des frühen deutschen Pietismus*, 192. o.

⁴⁴ Beiler, i.m. 378. o.

Szintén árnyaltabb képet kapunk egy, Kelpius naplójában leírt esemény nyomán: a hajójút alatt Köster kiátkozta a csoporttal utazó Daniel Falknert és Anna Maria Schuchartot, az erfurti prófétanőt. Falkner, August Hermann Francke egykori tanítványa később feleségül vette a korábban Francke által is valódi prófétaként értékelt egyszerű erfurti asszonyt, aki a beszámolók szerint extázisos látomásai során versben és bibliai idézetekben beszélt, majd a *Weib in der Wüste* által megvásárolt területen kívül telepedett le vele. Schuchart vízióinak megítélése már Erfurtban is kétes volt, ám a kiátkozásnak oka lehetett az is, hogy terhes volt Falkner gyermekével⁴⁵. Kelpius csupán megemlíti az esetet, nem fűz hozzá további megjegyzést, ami azt mutathatja, hogy Köster szava ebben az esetben döntő lehetett. Elképzelhető tehát, hogy Zimmermann halála után a *Weib in der Wüste* spirituális vezetése nem volt annyira egyöntetű, mint azt bizonyos források Sachse monográfiája nyomán láttatják.

Köster a kvékerekkel való közeli kapcsolatának és vérmérsékletének köszönhetően aktív részesévé vált a skót George Keith körül az 1690-es évek elején kialakult dogmatikai vitának. Az eredetileg presbiteriánus, majd a 17. század hatvanas éveiben a kvékerekhez csatlakozott Keith úgy gondolta, hogy a "barátok" túlságosan eltávolodtak a keresztény tanításoktól – különösen a Krisztus testben való feltámadásának elutasítását nehezményezte –, és 1691-ben szakított a philadelphiai éves találkozón összegyűlt kvékerekkel. Keith az akkor még természetesnek vett rabszolgasággal szemben is fellépett, továbbá kifogásolta a pennsylvaniai kvékerek és az ottani hatóságok szoros összefonódását. Keith maga 1694-ben visszatért Londonba és ott folytatta harcát a "keresztény kvékerségért", ám a nézetei által kiváltott ellentétek továbbra is intenzíven jelen voltak az észak-amerikai kvékerek körében. Köster a keithiánusokhoz érezte magát közel és egészen odáig elment, hogy meghívás nélkül szólalt fel az 1696-os burlingtoni gyűlésen. Ez azért sem volt különösebben stílusos, mert a kvékerek tudták, hogy a londoni közösség nagyban hozzájárult a pietisták utazásához. Köster azonban, láthatólag a keresztény hithez való hűség általi hevülettől vezetve ennek ellenére is megkeresztelt kilenc keithiániust a Delaware-folyóban, ráadásul tettét azzal súlyosbította, hogy a keresztelés előtt a híveken ördögűzést is végzett, hogy a tisztátalan és átkozott kvéker lélek távozzon belőlük. A Köster beszédét követő vita jól dokumentált, mivel mindkét tábor több művet megjelentetett nyomtatásban is.⁴⁶

1698-ban Köster a rendszeresen Philadelphiába látogató Thomas Claytonnal is konzultált a kvékerek térítésével kapcsolatban, és az események odáig fajultak, hogy a kvékerek hivatalosan is kérték a pietisták tevékenységének felfüggesztését.

---

⁴⁵ I. m. 377. o.

⁴⁶ Sachse, *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, 277–287. o.

Az 1698-as európai út után Köster nem tért vissza Pennsylvániába, ami Falckner és Schuchart tevékenységének élénkülését is eredményezte.⁴⁷

Kapcsolatok

Kelpius és csoport tagjai azt tervezték, hogy miután letelepedtek Amerikában, tanítani fogják a környékbeli kivándorlók gyermekeit, valamint az indiánokat. Az elképzelés hasonló lehetett ahhoz, amit a később jelentős közéleti szerepekben feltűnő, majd csalárd pénzügyei sikertelensége miatt adósok börtönébe került Falckner vázolt August Hermann Franckénak: az iskolában a gyermekek nemcsak szellemi, hanem gyakorlati tanulmányokat is folytatnak, aminek gyümölcset a tanárok és a közösség fenntartására fordíthatják⁴⁸. A terv sem az 1694-es évben, sem évekkel később nem valósult meg fenntartható módon, ám a csoport tagjai az érkezés után valószínűleg néhány évig még tanítottak, néhányan pedig életük végéig segítették a környékbelieket⁴⁹. Sachse arról is beszámol, hogy a csoport egyes tagjainak visszavonulását a helyi közösség csalódással fogadta.

A csoport tagjai az érkezés után közösségi házat építettek fel, amelyet a zsidók bolyongásai során használt mozgatható szentély mintájára tabernákulumnak neveztek el. Az épületben a beszámolók szerint egyszemélyes cellák voltak a közösség tagjai számára, mellette pedig két nagy terme, amelyek közül az egyik szertartások megrendezésére, a másik pedig tanításra szolgált. Johann Gottfried Seelig arról is tudósít, hogy a tabernákulum egy részét amolyan diákszallásként, dormatóriumként tervezték használni⁵⁰.

A tabernákulum tetején a pietisták egy csillagvizsgálót (Stern-warte) is építettek, amelyből új csillagok vagy üstökösök megjelenését, vagyis a végítélet jeleit figyelhették meg⁵¹.

A közösség kisebb könyvtárat is hozott magával, amelynek kötetei között a Johann Georg Gichtel által szerkesztett Böhme-kiadás legalább tíz kötete is megtalálható volt. Nem ezek voltak ugyanakkor a német misztikus műveinek első amerikai példányai, hiszen az asztronómus Daniel Leeds William Bradford philadelphiai nyomdájában 1688-ban már megjelentek Böhme-szövegek⁵².

---

⁴⁷ Beiler, i.m. 388. o.

⁴⁸ Uo. 88. o.

⁴⁹ Willard M. Martin, *Johannes Kelpius and Johann Gottfried Seelig. Mystics and Hymnists on the Wissahickon*. Diss. Philadelphia 1973, pp. 46–50. Martin e helyen idézi Heinrich Melchior Mühlenberget is, aki szerint Johann Gottfried Seelig még nem sokkal halála előtt, 1745-ben is tanított.

⁵⁰ Seidensticker: *The Hermits of the Wissahickon*, 441. o.

⁵¹ A közösségről írott 1921-es regény (J. A. Weishaar: *The Tabernacle on the Wissahickon*) 2015-ös kiadásának borítóján a tabernákulum látható, tetején a csillagvizsgálóval. Némiképp ellentmond a csillagvizsgáló funkciójának, hogy a borítón látható épület magas fákkal van körülvéve.

⁵² *The temple of wisdom for the little world, in two parts*, 1688, Philadelphia. A Böhme-szövegek az első részben találhatóak. Vö. Ariel Hessayon: *Jacob Boehme and the Early Quakers*, In: *Journal of the Friend Historical Society*, 60 (2005), 191–223. o.

A 17. századi millenarizmus egyes képviselőihez hasonlóan a pietisták a végítélet előtti ezer év kezdetének előjelei között tartották számon a zsidók és a pogányok megtérését. Kelpius és csoportja ezért érdeklődést mutatott az amerikai bennszülöttek vallása iránt, és fontolóra veendőnek tartotta azt is, hogy az indiánok nem az elveszett zsidó törzsek tagjai-e. Bár az indiánok élete és vallása sok tekintetben közelebbinek tűnt az ősi isteni tanításhoz, a pietisták szükségesnek tartották keresztény hitre való áttérésüket – legalábbis az ezeréves birodalom előkészítése miatt. Daniel Falckner hosszan értekezik az indiánokról a Franckénak írott válaszokban⁵³.

A pietisták sokat tanultak az indiánoktól a helyi gyógynövények használatáról, ugyanakkor vallásgyakorlatukra is kíváncsiak voltak, például hogy a környékbeli törzsek ünneplik-e a sabbatot, illetve hogy milyen módon értelmezik az égi jeleket.

Kelpius radikális irénizmusát demonstrálja az, ahogy Willaim Penn találkozását írja le a Lenni Lenape törzsszel. Penn a beszámoló szerint az indiánok földjére alkudott, s a beszélgetés közben az isteni kegyelemre hivatkozott, mire az indián rámutatott: „Azt kívánod tőlünk, hogy higgyünk a menny s a föld teremtőjében és megtartójában, de te magad nem hiszel és nem bízol benne. Hiszen mostantól magadénak nevezed e földet, amelyet mi és barátaink közösnek tartottunk. Mostantól éjjel-nappal ügyelned kell rá, hogyan tartsd meg, hogy senki el ne vegye tőled. Bizony, még életeden túl is gonddal vagy rá, széosztod gyermekeid között; ez a birtok ezé a gyermeké, amaz a másiké. Mi viszont hiszünk Istenben, a menny és a föld teremtőjében és megtartójában. Isten megtartja a napot. Megtartotta apáinkat annyi holdon át (mert az indiánok nem években számolnak). Megtart minket is, és hiszünk és biztosak vagyunk abban, hogy megtartja gyermekeinket is utánunk, és ellátja őket. S mivel hiszük mindezt, egy talpalatnyi földet sem hagyunk rájuk⁵⁴.”

Kelpius egyébként úgy gondolta, hogy William Penn nem értette meg, hogy az Újvilágba irányuló vállalkozásának milyen jelentős spirituális vonatkozásai vannak. A hetednapos baptista misszionáriushoz, Stephen Mumfordhoz írt 1699-es levelében kemény szavakkal írja le a birodalomalapító kvékert: „Ez a Penn túlásgosan buta ahhoz, hogy kifejezze, hogy a pietisták és a chiliaszták a protestantizmus kezdeteikor micsoda erővel voltak megáldva Németországban (főleg Szászországban) és Svájcban⁵⁵.”

---

⁵³ Falckner: Curieuse Nachricht...

⁵⁴ „You bid us believe in the Creator and Preserver of Heaven and Earth, though you do not believe in Him yourself, nor trust in Him. For you have now made your own the land we held in common amongst ourselves and our friends. You now take heed, night and day, how may you keep it, so that no one may take it from you. Indeed, you are anxious even beyond your span of life, and divide it among your children. This manor for this child, that manor for that child. But we have faith in God the Creator and Preserver of Heaven and Earth. He preserveth the sun, He hath preserved our fathers so many moons (for they count not by years). He preserveth us and we believe and are sure that He will also preserve our children after us, and provide for them, and because we believe this, we bequeath them not a foot of land.” *The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, 80–81. o., levél Johann Fabriciusához (1705. július 23.)

⁵⁵ „This Penn is too dull to express the extraordinary Power the Pietists and Chiliasts among Protestants in Germany (and especially in Saxony) and Switzerland was endued with in their Infancy.”

Első pillantásra talán nehéz lehet megérteni, miért van Kelpius ilyen rossz véleménnyel Pennről, akinek vállalkozása lehetővé tette a csoport emigrációját, és akinek hitsorsosai komoly összegekkel járultak hozzá az utazáshoz. A kvékerek azonban általában nem voltak jó véleménnyel az új prófétákról és a rajongókról, és a keithiánusokkal folytatott vita során arra törekedtek, hogy a Weib in der Wüste tagjai közül kizárassák az égi jeleket figyelő, a környékbelieket spirituális tanácsokkal és talizmánokkal ellátó misztikusokat⁵⁶. Kelpius véleménye a kvékerekről valószínűleg egybecsengett a philadelphiaiánusokéval, akik szerint „ők [ti, a philadelphiaiánusok] nem voltak olyan ostobák, hogy a vallás lényegét a régies nyelvhasználatban, a kalapjuk fenntartásában vagy szomorú arckifejezésben találják meg, mint a képmutatók megváltónk korában@@. Ők ugyanis nem hordanak külső megkülönböztető jeleket és jelvényeket, és felette állnak az ilyen kicsinyes affektációnak és babonának⁵⁷.”

Kelpius eszkatológiája

A rajongók e csoportjának Kelpius által használt neve – *Contented of the God-loving Soul* (kb. az istent szerető lélekben megelégedettek) – inkább a spirituális cél kijelentése volt, ugyanakkor külső elnevezésük az, amely jobban tükrözi azt a helyet, amit a csoport a korabeli radikális vallási törekvések térképén elfoglalt. A Weib in der Wüste / Society of the Woman in the Wilderness ugyanis a jelenések könyve 12. fejezetére utal, ahol a János látomásaiban megjelenő asszony fiúgyermeket szül, majd ezerkétszázhatvan napra a pusztába menekül a hét fejű és tíz szarvú sárkány elől, amely felfalni készül gyermekét. A fiút ezután a mennybe ragadják, a sárkány – az ősi kígyó, vagyis Sátán – pedig a mennyben kitörő harcban elbukik és angyalaival együtt a földre száműzik. Kelpius Böhme értelmezése alapján a szűz Sophiával, vagyis a bölcsesség női princípiumával azonosította az asszonyt, aki Jézust szülte meg. Sophia földi teste az igaz egyház még fennmaradt része, amely a Sátán földi birodalmának pusztájában éli túl a bukott angyal uralmát, és amelynek tagjai az igazak ezeréves birodalmának, a milleniumnak az eljövételére várnak, amikor újra egyesülhetnek spirituális vezetőjükkel. Kelpius egy levelében kifejti a "vadonban lét állapotának" három szintjét vagy fázisát, így keretet adva a csoport fizikai és spirituális száműzetésének⁵⁸.

Uo., 49. o. Levél a rhode island-i Steven Momforthoz (Mumford), 1699. december 11.

⁵⁶ Albert B Faust: *Das Deutschtum in den Vereinigten Staaten: In Seiner Geschichtlichen Entwicklung*, Wiesbaden, 1912., 41. o.

⁵⁷ *State of the Philadelphian Society*, London, 1697., 13. o. Idézi: Julie Hirst: *Jane Leade. Biography of a Seventeenth-Century Mystic*, London, 2005., 98. o.

⁵⁸ *The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, 86–95. o. Levél Hesther Palmerhez, a Long Island-I Flushingba, 1706. május 25.

A pusztaság fizikai értelemben azt a valós vadont jelenti, ahová számos próféta és maga Jézus is elvonult és amely a német emigránsok számára a végítéletre való felkészülés helyszínét jelenti. Az Európából való kivonulás egyszersmind hozzá is járul az igazak birodalmának eljövételéhez. Spirituális szempontból a vadon háromrétű jelentéssel bír. Az első, a terméketlen vadon (barren state) állapota a világban való elveszettségé, a spirituális tudatlanságé. A második, gyümölcsöző (fruitful state) állapot eléréséhez folyamatos erőfeszítésre van szükség. A kereső ebben az állapotban már tisztában van a bejárando úttal, ám folyamatosan törekednie kell a megfelelő tudatállapot fenntartására. Bárki elérheti ezt az állapotot, aki őszinte és kitartó erőfeszítéssel törekszik rá. A keresőnek itt teljes mértékben rá kell hagyatkoznia az isteni kegyelemre, fel kell adnia személyes szándékait és nyitottnak kell maradnia Isten akarata iránt. Tartózkodnia kell a racionális gondolatoktól és folyamatos imában kell élnie. A gyümölcsöző vadon állapotát Kelpius a keresztség metaforájával írja le: „E nap a az öröm és a győzelem napja, amikor a Szentlélek hatására megmozdul és áramlani kezd a szív tengere, és ez az élő forrás a szemem keresztül tör fel édes és örömteli könnyek formájában: ó, áldott vízkeresztség, ki ne kívánná, hogy minden egyes napon veled keresztelkedjék meg?”⁵⁹

A spirituális vadon harmadik állapota ugyanakkor csak az olyan kiválasztottak számára adatik meg, mint Mózes, Dávid és Pál apostol. Aki eléri ezt az állapotot, egyesül Istennel, és az isteni bölcsesség női összetevőjével, Sophiával. Ez az emberi formában elérhető legmagasabb bölcsesség, az unio mystica. Kelpius számos bibliai utalással igyekszik megvilágítani a kérdést, ám azt is megjegyzi, hogy ezek csupán felvillantják a vadonállapot harmadik szintjének gazdagságát: „Még számos megfontolást kellene mindehhez hozzáfűzőm, többek között arról, hogy mi is maga a vadon ezen állapotokban, hiszen csak a vadon néhány lakójáról, illetve azok egyes jellemzőiről és viszonyairól beszéltem, ráadásul ezekről is csak homályosan, mintegy csupán pillantást vetve a kérdés lényegére. Nem számláltam meg a vadon napjait sem, csak a gyökerét érintettem, amely pedig az új születés esetén negyven nap-napot, a régi születés (amelyet pedig meg sem említettem) esetén pedig negyvenkét holdat vagy éjszakát jelent. Nem beszéltem a régi születés Vörös-tengere és az újjászületés Jordánja közötti távolságról sem, ahogy még száz és száz hasonló dologról sem.”⁶⁰ Kelpius maga valószínűleg a spirituális vadon második állapotában képzelte el akkori életét, és minden bizonnyal reménykedett abban, hogy – részben a kivándorlás és a bűnökkel terhelt Európa

---

⁵⁹ Uo. *This is a Day of Joy and triumph, when the Holy Ghost moves and stirreth the waters in our Hearts so that this living spring diffuseth it self through the Eyes in a sweet and Joyfull Gush of Tears: O Thou blessed waterbaptism, who would not desire to be Baptized with thee every day.*

⁶⁰ „I had many Considerations more to add, as also what the Wilderness it self is in each of these States, having spoken only of some of the Inhabitants thereof and of some of their Qualities and Circumstances, and this rather under a veil and, as it were, but glancing at the Marrow and Substance. Nor have I counted the number of the Wilderness-Time, but touched only the root thereof, which is 40 Sun-Days for the New Birth and 42 Moons or Nights for the Old (which last I have not so much as mentioned). Neither have I measured from the Red-Sea of the Old Birth to the Jordan of the New, and a hundred such things more.”

elhagyása, illetve az erényes élet gyakorlása nyomán – eléri a harmadik állapotot is. Egys beszámolóik szerint úgy gondolta, hogy a fizikai halál elkerüli majd és Illéshez hasonlóan a mennyekbe ragadtatik⁶¹.

Kelpius vallási gondolkodásának gyökerei kétségtelenül a német radikális pietizmusban, a saalhofi pietisták köre és a Petersenek elképzeléseiben, valamint az európai philadelphiai mozgalomban keresendők. Johanna Eleonora Petersen például a Jelenések könyvének 12. fejezetében megjelenő vadonba száműzött asszony allegóriájához kötötte a zsidók új egyházának megalapítását Jeruzsálemben.⁶² Az igaz egyház békét hirdető és politikai ambícióktól mentes tagjainak láthatatlan, vallási korlátokon átívelő testvérisége a 17. század elején megjelenő rózsakeresztes ideáljától sem áll távol. Bár Kelpiust számos alkalommal nevezték rózsakeresztesnek – feltételezett philadelphiai lakóhelye mellett is a helyi rózsakeresztes társaság állított emléktáblát 1961-ben –, ő maga soha nem nevezte magát annak és valószínűleg nem azonosította magát rózsakeresztesként.⁶³ Vallási gondolkodásának összetevőit a korabeli német nyelvterület liberális fejedelemségeinek területén virágzó pietizmus, valamint az Európában útjára induló, az angol nyelvterületen elterjedt, majd onnan Európába visszaérkező philadelphiai ideál táplálta.

A Jeane Leadről írott monográfia a philadelphiai angol vezetőjének jellemzése során megállapítja, hogy Lead írásaiban nem volt nyíltan politikus, nem viszonyult dühvel a hatalmi pozíciókat betöltőkkel szemben, és nem használt fel bibliai forrásokat ilyen célra. A leírás Kelpiusra is jól illik: radikalizmusa nem politikai, hanem kifejezetten spirituális jellegűnek tűnik, és csakúgy mint Lead, lehetőség szerint ő is távolmaradt a világi ügyektől élete folyamán, az ilyen kérdéseket a csoport többi tagjára hagyva. Talán az angol látnok önjellemzése tőle sem áll távol: „Mélyebbre hatoltam saját belső mélységem irányába, s ott találkoztam azzal, amit máshol nem tudtam megtalálni.”⁶⁴

A Kelpiusról fennmaradt kép mindenestre egy békés, introvertált misztikusé, akit Gottfried Arnold talán elsősorban nem a németországi üldöztetés, hanem az emigráns spirituális közösségben lelki vezetőként betöltött szerepe miatt sorolt az igazság tanúi közé.⁶⁵

---

⁶¹ Sachse, *The German Pietists of Provincial Pennsylvania*, 246–7. o.

⁶² Hans-Jürgen Schrader: *Philadelphian Hope*. In: *Pietismus und Neuzeit* 28 (2002), 204. o.

⁶³ Ez a nézet valószínűleg Sachsétól származik, aki monográfiájában igyekszik Kelpiust a rózsakeresztesekhez kötni.

⁶⁴ „I introverted more into my own Inward Deep, where I did meet with that I could not find elsewhere” Jeane Lead: *A fountain of Gardens*, London, 1696., I kötet, 6. o.

⁶⁵ Gottfried Arnold: *Unpartheyische Kirchen- und Ketzer-Historie*, Frankfurt, 1700., 2. kötet, 774. o.

A csoport felbomlása

Amint néhány fent említett adatból kitűnik, a *Weib in der Wüste* tagjai nem alkottak monolit egységet, és a tagok hasonló, de nem azonos céllal érkeztek új hazájukba. Néhányuknak már Londonban el kellett hagyniuk a társaságot, Daniel Falckner és Anna-Maria Schuchhart, miután Köster kitagadta őket a hajóút során, a csoporttól távolabb telepedett le és épített házat, Zimmermann lánya, aki szintén a csoporttal tartott, az érkezés után azonnal megházasodott és férjével Germantown maradt, a következő években pedig többen követék példájukat⁶⁶. Köster a keithiánus vita nyomán kialakult feszült helyzetben már egy évvel az érkezés után új, bár igen rövid életű közösséget alapított Irenia néven. Nem véletlen tehát, hogy Falckner és Köster – bár talán kényszerű útitársakként – 1698-ban újabb tagokat indult toborozni Európába. Falckner később botrányokba keveredett a saalhofi pietisták által összegyűjtött tőkét befektető Frankfurt Land Company vagyonának kezelése – illetve annak hiánya – miatt, és nem ő volt az egyetlen, akinek figyelmét az emigráció gyakorlati kérdései kötötték le.

A továbbra is egységben élő tagok közössége valószínűleg Kelpius korai, 1708-as halála után bomlott fel végleg.

Elizabeth Fisher elemzésében arra is felhívja a figyelmet, hogy a monasztikus ideál nehezen fért össze a csoport által a kivándorlók és az indiánok körében végzett aktív evangelizációval és tágabb filantropikus programmal – a helybeliek gyógyításával, tanításával, spirituális, de akár gazdasági tanácsadással is.⁶⁷ A chiliazmus és a misztikus eszmék egyes esetekben – például a George Keith körül kialakult vita során – valószínűleg szintén megnehezíthették a philadelphiai ökumenizmus univerzális alkalmazását. Annak ugyanakkor nincs nyoma, hogy Kelpius kárhoztatta volna a csoportot más jó ügyekért elhagyó tagokat – bár elképzelhető, hogy a pietisták egyik vezetőjeként feljegyzéseiben azokat az aspektusokat örökítette meg hangsúlyosan, amelyek az isteni birodalom Zimmermann által elképzelt és általa is osztott földi eljövételének irányába álltak.

Úgy tűnik, az 1694-es év elmúltá szintén nem rázta meg a csoportot, és bár a millenium nem köszöntött be látható formában, tovább folytatták programjukat.

Kelpius egyes megnyilatkozásaiból ugyanakkor arra következtethetünk, hogy amit nehezen bocsátott meg, az az öncélúnak tűnő és túlzott rajongás volt, mint amit az a finn Peter Schaeffer testesített meg, aki 1699-ben csatlakozott a csoporthoz. Schaeffer Európában és Amerikában is látszólag céltalanul bolyongott, profétikus álmait kergetve. A csoport többször is kérte, hogy maradjon velük, ám Schaeffer végül visszatért Európába, ahol börtönbe került és megőrült.⁶⁸

---

⁶⁶ Sachse: *The German Pietists of provincial Pennsylvania*, 85. o.

⁶⁷ Fisher: *Prophesies and Revelations*, 325. o.

⁶⁸ Sachse: *The Diarium of Magister Johannes Kelpius*, 37–8. o.

1699-ben Kelpius még Jeane Leaddel kapcsolatban is kételyének adott hangot, amikor egy Johann Heinrich Deichmannak írott levelében úgy fogalmazott, hogy „ez a túlzott kérkedés Babilon utcáin némiképp gyanúsak tűnik”⁶⁹. A rajongók közé sorolt Kelpius maga nem helyeselte a devóció szélsőséges formáit. A Deichmannhoz írott levélben kifejti: „Hányan ébresztették fel túlságosan hamar a szeretetet, ezzel hátráltatva jellemük@@@ kiteljesedését; erős jellemüknek köszönhetően hányan törekedtek örökségük spirituális ajándékainak elérésére túlságosan zabolátlanul, melyeket aztán elpazarolva szegényebben végezték, mint amilyenek kezdetben voltak. Ilyen példák manapság is állnak bizony előttünk, még lakótársaink között is, akiknek példája arra tanít minket, hogy elviseljük az áldott várakozást és nyugodjunk meg Isten akaratában, amíg a gondviselése által kiszabott sorsunk be nem teljesül.”⁷⁰

Kelpius csak a fegyelem és a jószándék, a felebaráti szeretet által megzabolázott és szabályozott inspirációt tekintette elfogadhatónak.

Kelpius Amerikában írott művei

Kelpius az amerikai emigráció alatt is folytatta írói és fordítói tevékenységét; számos himnuszt írt és fordított. A fordítások nagy része Knorr von Rosenroth és Angelus Silesius himuszaiból készültek: ez nem meglepő, ismerve Kelpius vallási nézeteit. A korai kutatások számos eredeti dicséret szerzőjeként tartották számon, ám későbbi kutatások nyomán világossá vált, hogy csak mintegy tizenkét eredeti Kelpius-himnusz maradt fenn.⁷¹ E kutatások szerzője megjegyzi, hogy a szövegek teljes mértékben illeszkednek a tizenhetedik századi német nyelvű protestáns misztikus vallásos költészet fősodrához és nem látszik rajtuk nyoma valamiféle kulturális szintézis igényének. A témák valóban ezt igazolják: az alázatosság, az önzetlenség, az új születés, az unio mystica és az istentől való elválasztottság érzésének hangjai szólalnak meg.

Kelpius himnuszeit csupán 1780-ban adták ki először, de kéziratos formában már korábban is terjesztették őket.

Ismertebb Kelpiusnak a csendes ima helyes módjáról szóló műve, az *Eine kurtze und begreifliche Anleitung zum stillen Gebet*, (Philadelphia, 1700). A mű több mint fél évszázaddal a német után angol kiadásban is megjelent *A Short, Easy and*

---

⁶⁹ „this excessive boasting here in the streets of Babylon is somewhat suspicious”, i. m. 85. o. Levél Johann Heinrich Deichmannhoz Londonba, 1705. július 23.

⁷⁰ „How many have awakened love too soon, hindering thereby their growth unto fullness of their stature; how many have, with their strong spirit, striven too impetuously to attain something of the spiritual gifts of their inheritance, which afterwards squandered, and became poorer than they were at the beginning. Examples, such as these, we have in our day too, yea, even among our house-mates, who serve to teach us to endure in blessed waiting and resting in the will of God, until the destined end, meted out by His providence, arrive.”

⁷¹ Martin: *Johannes Kelpius and Johann Gottfried Seelig*, 106–128. o.

Comprehensive Method of Prayer címmel (Philadelphia, 1761). A himnuszok fordítója a testvériséghez 1704-ben csatlakozott Christopher Witt angol orvos és botanikus volt. Witt amerikában gyógynövényeket termelt és a környezetében nagy ismertségnek örvendett. Ő volt az utolsó túlélő a csoportból; 1765-ben, kilencvenéves korában halt meg. Ez a rövid, egyszerű, ám lényegretörő szöveg az amerikai vallásos irodalom részévé vált, és a huszadik századig számos kiadásban megjelent. A szöveg, amely ismét jól illeszkedik a protestáns misztika fő vonalába, a belső imádság jelentőségéről szól, emellett ugyanakkor módszereket is nyújt ahhoz, hogy ez a belső ima folyamatosá válhasson – ezzel mintegy gyakorlati útmutatást adva a második vadonállapot eléréséhez –, és a lélek a test tevékenységétől függetlenül folyamatos egységben lehessen Istennel. Kelpius e művének alapja Francke 1698-ban Halléban megjelent *Schriftmässige Anweisung, recht und Gott wohlgefällig zu Beten* című műve volt, célja pedig az emigránsok mindennapi spirituális gyakorlásának megkönnyítése volt. Franckével ellentétben Kelpius nem fordult el az új próféták látomásos és eksztatikus jóslataitól, ám mindketten ugyanolyan fontosnak tartották az önmegismerésen alapuló vallásos belátások megszerzését. Kelpius az Európában szerzett ismereteit kívánta e műbe sűríteni, mégpedig mindenki számára használható formában.

Kelpius életének, csakúgy mint a *Woman in the Wilderness* mindennapjainak, amerikai és európai kapcsolatainak és utóéletének átfogó összefoglalása egyelőre várat magára. A pietisták tanai nagy valószínűséggel utat találtak a New England-i protestantizmus áramlataiba, és bizonyosan részei voltak annak a hagyománynak, amely megismertette Amerikát Jakob Böhme és a Kabbala misztikájával és amely később a transzcendentalizmus formáját öltötte.

John Greenleaf Whittier 19. századi abolicionista kvéker költőnek a Germantown alapítójáról, Francis Daniel Pastoriusról írott versében (Pennsylvania Pilgrim) Kelpius mint szenvedő remete jelenik meg, aki örületében Dániel könyvét, János jelenéseit és Böhme Auroráját olvassa.⁷²

---

⁷² „painful Kelpius from his hermit den / By Wissahickon, maddest of good men / Reading the books of Daniel and John, / And Behmen's Morning-Redness”

Ezekon a szerzőkön keresztül Kelpius eljutott Emanuel Swedenborg amerikai olvasóihoz is, és hozzájárult az iránta érdeklődő olvasóközönség, és a swedenborgi tanok észak-amerikai befogadásához.